विवाहित महिलाहरुमा बढी सन्तान जन्माउँदा गर्भावस्था र सुत्केरी अवस्थामा भोग्नु परेको समस्या

शोधकर्ता

दिप नारायण मेहता

परीक्षा रोल नं. २१४०१४६

त्रि.वि.वि. दर्ता नं. : ९-२-२१४-६९७-२००६

शैक्षिक वर्ष : २०६६/०६७

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय

अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड) द्वितीय वर्षको जनसंख्या शिक्षा

(**Pop.ED.598**) पाठ्यांशको आंशिक परिपुर्तिका निम्ति प्रस्तुत शोधपत्र

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या विभाग

सुन्दरहरैचा, मोरङ

२०७४

विवाहित महिलाहरुमा बढी सन्तान जन्माउँदा गर्भावस्था र सुत्केरी अवस्थामा भोग्नु परेको समस्या - दिप नारायण मेहता

घोषणा पत्र

म घोषणा गर्दछु कि यो अध्ययन विवाहित महिलाहरुमा बढी सन्तान जन्माउँदा गर्भवती अवस्था र सुत्केरी अवस्थामा भोग्नु परेको समस्या सम्बन्धी अध्ययन विषयमा अध्ययन गरिएको छ । उक्त अध्ययन १३० जना विवाहित महिलाहरुको जनसंख्यालाई अध्ययनको नमूनाको रुपमा लिएको छ । अनुसन्धानलाई पूरा गर्ने क्रममा अनुसन्धानका सम्पूर्ण नीति नियमहरुको पालना गरी तयार पारिएको छ । यस अनुसन्धानमा अघिल्ला अध्ययनका अनुसन्धानलाई हुबहु नसारी आफ्नो भाषा शैलीमा तयार पारिएको छ । यो अनुसन्धान तयार पार्दासम्म आज भन्दा अगाडि कहि कतै पेश नगरी आफैंले तयार पारेको छु ।

दिपनारायण मेहता
एम.एड. दोश्रो वर्ष

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धनप्राप्त

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

(स्नातकोत्तर तह कार्यक्रम)

कोसीहरैँचा, मोरङ

KOSHIHARAINCHA, MORANG

स्था.: २०४८

(विश्वविद्यालय अनुदान आयोग बाट QAA प्राप्त)

☏ ०२१-५४५६१७

☏ ०२१-५४५७१७

फ्याक्स : ०२१-५४५७१७

सूचना बोर्ड सेवा १६१८०२१५४५७१७

E-mail: sukunac@yahoo.com

Web site: www.sukuna.edu.np

पत्र सङ्ख्या

चलानीनम्बर

विषय : मूल्याङ्कनका लागि शोधपत्र सिफारिस गरिएको सम्बन्धमा ।

श्री शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या विभाग

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

कोसीहरैँचा, मोरङ

उपर्युक्त सम्बन्धमा यस क्याम्पसको शिक्षाशास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह (M.Ed.) **जनसङ्ख्या शिक्षाको (Pop.Ed. 598)** का विद्यार्थी **दिप नारायण मेहता**ले **विवाहित माहिलाहरूमा बढी सन्तान जन्माउँदा गर्भावास्था र सुत्केरी अवस्थामा भोग्नु परेको समस्या** शीर्षकको शोधकार्य मेरो प्रत्यक्ष निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा गर्नु भएको र निजको शोधकार्य र शोध लेखनबाट म सन्तुष्ट रहेकाले उक्त शोधपत्र वाह्य मूल्याङ्कन गर्नका लागि सिफारिस गर्दछु ।

शोधपत्र समावेश गरिएको मिति

इश्वी.सम्बत् : ....th 2017

....

कृष्णप्रसाद भुर्तेल

शोध निर्देशक

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धनप्राप्त

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

(स्नातकोत्तर तह कार्यक्रम)

कोसीहरैंचा, मोरङ

KOSHIHARAINCHA, MORANG

स्था.: २०४८

(विश्वविद्यालय अनुदान आयोग बाट QAA प्राप्त)

☏ ०२१-५४५६१७

☏ ०२१-५४५७१७

फ्याक्स : ०२१-५४५७१७

सूचना बोर्ड सेवा १६१८०२१५४५७१७

E-mail: sukunac@yahoo.com

Web site: www.sukuna.edu.np

पत्र सङ्ख्या

चलानीनम्बर

विषय : शोधपत्र मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको सम्बन्धमा ।

उपर्युक्त सम्बन्धमा सुकुना बहुमुखी क्याम्पसको शिक्षाशास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह (M.Ed.) **जनसङ्ख्या शिक्षाको (Pop.Ed. 598)** का विद्यार्थी **दिप नारायण मेहताले विवाहित माहिलाहरूमा बढी सन्तान जन्माउँदा गर्भावास्था र सुत्केरी अवस्थामा भोग्नु परेको समस्या** शीर्षकको शोधपत्र शोधनिर्देशक तथा सुपरिवेक्षकबाट वाह्य मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस भई आएको हुँदा निजको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

क्र. स.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१.	जनार्दन गुरागाई	विभागीय प्रमुख	....
२.	कृष्णप्रसाद भुर्तेल	शोध निर्देशक	....
३.		वाह्य परीक्षक	....

वाहृय परिक्षण गरिएको मिति :

इश्वी.सम्बत् :

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्ष शास्त्र संकाय स्वास्थ्य तथा जनसंख्या विभाग एम.एड. दोश्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्न विवाहित महिलाहरुमा बढी सन्तान जन्माउँदा गर्भावस्था र सुत्केरी अवस्थामा भोग्नु परेको समस्या शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने कार्यमा प्रारम्भ देखि अन्त्य सम्म नियमित सुपरीवेक्षण, मार्ग निर्देशन र अमूल्य सुझाव दिनु हुने शोध निर्देशक श्री कृष्ण प्रसाद भुर्तेल ज्यूलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोधपत्र तयार गर्दा अमूल्य सुझाव दिनु हुने र स्वीकृति प्रदान गरि दिनु हुने विभागीय प्रमुख श्री जनार्दन गुरागाइँ ज्यूमा हार्दिक कृतज्ञता ज्ञपान गर्दछु । त्यसै गरी प्रशासनिक रुपमा सहयोग गर्नु हुने क्याम्पस प्रमुख प्रेम प्रसद भट्टराई ज्यू र स्नातकोत्तर कार्यक्रम संयोजक केशवराज भट्टराई ज्यूमा हार्दिक कृतज्ञता ज्ञपान गर्दछु । साथै यस विभागका सम्पूर्ण आदरणीय गुरु ज्यूहरु प्रति आभार प्रकट गर्दछु । मलाईं यो अध्ययनका लागि आवश्यक पर्ने सन्र्दभ सामाग्रीहरु उपलब्ध गराई सहयोग गर्नु हुने सुकुना बहुमुखी क्याम्पस पुस्तकालय परिवारलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अध्ययनको क्रममा तथ्याङ्क एवं सूचना उपलब्ध गराएर सहयोग पुऱ्याउनु हुने नमूना छनोटमा परेका सम्पूर्ण व्यक्तिहरु प्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । साथै अध्ययनको क्रममा अमूल्य सहयोग र सुझाव दिने मेरो परिवारको सम्पूर्ण सदस्यहरु तथा श्रीमति बविता मेहता लगायत सम्पूर्ण मित्रहरु प्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोध पत्रलाई कम्प्युटर टाइप गरी विशेष सहयोग पुऱ्याउने दन्तकाली फोटो स्टुडियो इनरुवा, सुनसरीका जीवन घिमिरेलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

मिति : २०७४ दिपनारायण मेहता

शोधसार

यो शोधपत्र जिल्ला सुनसरी भोक्राहा गाउँपालिका वडा नं. १ का १५-४९ वर्ष उमेर समूहका “विवाहित महिलाहरुमा बढी सन्तान जन्माउँदा गर्भावस्था र सुत्केरी अवस्थामा भोग्नु परेको समस्या” शीर्षक राखी तयार गरिएको हो । यसको प्रमुख उद्देश्य विवाहित महिलाहरुको बढी सन्तान जन्माउँदा गर्भावस्था र सुत्केरी अवस्थामा भोग्नु परेको समस्या, परिवारका सदस्यहरुको स्याहार तथा सेवा सहयोगको अवस्था सम्बन्धी जानकारी लिनु रहेको छ ।

यो अध्ययन गुणात्मक र परिमाणात्मक ढाँचामा आधारित रही वर्णात्मक ढाँचामा तयार गरिएको छ । जिल्ला सुनसरी भोक्राहा गाउँपालिका अन्तर्गत वडा नं. १ मा बसोबास गर्ने ८०७ घरका कूल जनसंख्यामा ४२५९ रहेका छन् जस मध्ये १५-४९ वर्ष उमेर समूहका विववाहित महिला १३० जनालाई सामान्य उद्देश्यमूलक नमूना छनोट विधिको प्रयोग गरी नमुनाको रुपमा छनोट गरिएको छ । अध्ययनलाई पूरा गर्नका लागि प्राथमिक र द्धितिय श्रोतहरुको प्रयोग गरी अर्न्तवार्ता, बन्द र खुल्ला प्रश्नहरुको माध्यमबाट तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ । प्राप्त तथ्याङ्कलाई स्पष्ट गर्न तालिका, बृत्त चित्र र स्तम्भ चित्र समेतको प्रयोग गरी विश्लेषण गरिएको छ ।

यस कार्यलाई पूरा गर्ने क्रममा नमूना छनोटमा परेका विवाहित महिलाहरुसँग प्रत्यक्ष अर्न्तवार्ताबाट ४६.९२ प्रतिशत महिलाहरुमा परिवारको दवावमा, २५.३८ प्रतिशतले दम्पतिको रहरमा, २०.७६ प्रतिशतले गर्भ रहेको थाहै नपाई सन्तान जन्माएको पाइयो ।

महिलाको प्रजनन्मा प्रभाव पार्ने विभिन्न कारक तत्वहरु समस्याहरु मध्ये क्रमशः गर्भ तुहिने, नवजात शिशुको मृत्यु, रक्त अल्पता, बाल मृत्यु र अन्यमा क्रमशः २३.८४, १०, २४-६१, ९.२३ र ४२.प्रतिशत रहेको उल्लेख गरेको छ । बच्चाको जन्म तथा गर्भका लागि परिवारका सदस्यको दवावको अवस्था के कस्तो रहेको छ भनि गरिएको सर्वेक्षणको तथ्याङ्क अनुसार ४६.९२ प्रतिशत उत्तरदाता महिला परिवारले बच्चाको जन्मका लागि दवाव दिने गरेको बताएका छन् भने बाँकीले दवाव नभएको बताएका छन् ।

बढी सन्तान जन्माउँदा परिवारमा भोग्नु परेको समस्या अध्ययन गर्दा यस ग्रामीण क्षेत्रका १३० विवाहित महिलाहरु मध्ये २३.०७ प्रतिशतले आर्थिक समस्या, २१.५३ प्रतिशतले स्वास्थ्य जन्म समस्या, १४.६१ प्रतिशतले पालन पोषणमा समस्या, १६.१५ प्रतिशतले बासस्थान सम्बन्धी समस्या र २४.६१ प्रतिशतलाई समस्याहरु भोग्नु परेको पाइयो ।

विवाहित महिलाहरुमा बढी सन्तान जन्माउँदा गर्भावास्था र सुत्केरी अवस्थामा भोग्नु परेको समस्या बारेमा ज्ञान, एवं चेतना अभिबृद्धि गर्न निसंकोच विभिन्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्ने, निसंकोच विभिन्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्ने, महिलाहरुमा सीपमूलक तालिमको विकास गरी आत्मा निर्भर बन्न उत्साही गरिनु पर्ने, आफ्नो छोराछोरीलाई उपयुक्त शिक्षा दिई परिपक्क उमेरमा विाह गर्न र गुणस्तरीय जीवन निर्माणका लागि आमाबुबाबाट एवं स्वयम किशोर किशोरीहरुलाई उचित परामर्श दिनु पर्ने जस्ता सुझाव दिई यो शोधपत्र पूरा गरिएको छ ।

विषय सूची

शीर्षक	पृष्ठ नं.
घोषणा पत्र	I
सिफारिस पत्र	II
स्वीकृतिपत्र	III
कृतज्ञताज्ञापन	IV
शोधसार	V
विषयसूचि	VII
तालिका सूची	X
चित्र सूची	XI
संक्षेपिकरणको सूची पत्र	XII
परिच्छेद एक : परिचय	
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमी	१
१.२ समस्याको कथन	३
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	५
१.४ अध्ययनको महत्त्व	५
१.५ अनुसन्धान प्रश्न	७
१.६ अध्ययनको परिसीमा	७
१.७ अध्ययनमा प्रयोग भएका पारिभाषिक शब्दहरू	८
परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र अध्ययनको अवधारणात्मक ढाँचा	
२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन	९
२.२ सम्बन्धीत साहित्यको पुनरावलोकन	११
२.३ सम्बन्धीत साहित्यको प्रयोजन	१८
२.४ अवधारणात्मक ढाँचा	१९
परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि	
३.१ अध्ययनको ढाँचा	२१
३.२ अध्ययनको जनसंख्या	२१
३.३ नमूनाको आकार र नमूना छनौट प्रकृया	२१

३.४ तथ्यांक संकलनका श्रोतहरू २२
३.४.१ प्राथमिक श्रोतहरू २२
३.४.२ द्धितीय श्रोतहरू २२
३.५ तथ्यांक संकलनका साधानहरू २२
३.६ तथ्यांक संकलन विधि २२
३.७ तथ्यांक विश्लेषण/व्याख्या प्रक्रिया २३

परिच्छेद चार :तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण

४.१ उमेरगत बनोट तथा सन्तान संख्या अध्ययन २४
४.२ विवाह गर्दाको महिलाको उमेर २५
४.२.१ सन्तान जन्माउने उपयुक्त उमेर अध्ययन २६
४.३ धर्म अनुसारको जनसंख्या र सन्तान संख्या अध्ययन २६
४.४ पेशा अनुसारको जनसंख्या र सन्तान संख्या अध्ययन २७
४.५ आर्थिक अवस्था २८
४.६ साक्षरताको अवस्था २९
४.७ पहिलो बच्चा जन्माउँदा महिलाको उमेर २९
४.८ जन्मान्तर सम्बन्धी विवरण ३०
४.९ परिवार नियोजनको साधन, विधि बारेमा साक्षरताको आधारमा जानकारी ३१
४.१० गर्भावस्था सम्बन्धी धारणा ३२
४.११ सुत्केरी अवस्था बारे जानकारी सम्बन्धी विवरण ३२
४.१२ गर्भावस्था र सुत्केरी अवस्थामा खानपिन सम्बन्धी विवरण ३३
४.१३ परिवारका सदस्यहरूले गर्भावस्था र सुत्केरी अवस्थामा हेरचाह विवरण ३४
४.१४ सुरक्षित मातृत्व सम्बन्धी गोष्ठीमा सहभागी विवरण ३४
४.१५ गर्भवतीको स्वास्थ्य परीक्षण सम्बन्धी विवरण ३५
४.१६ सन्तान जन्माउनेमा परिवारको भूमिका सम्बन्धी विवरण ३६
४.१७ गर्भावस्था र सुत्केरी अवस्थामा महिलाहरूले भोग्नु परेको समस्या ३७
४.१८ बढी सन्तान जन्माउँदा परिवारमा भोग्नु परेको समस्या सम्बन्धी विवरण ३७
४.१९ प्राप्ति र सारांश ३८
४.१९.१ प्राप्ति ३८

४.१९.२ सारांश ४२

परिच्छेद पाँच : निष्कर्ष र सुझाव

५.१ निष्कर्ष ४४
५.२ सुझावहरू ४५
५.२.१ नीतिगत तहका लागी सुझाव ४५
५.२.२ अभ्यास तह ४६
५.२.३ अनुसन्धान तह ४६

तालिका सूची

तालिका	विवरण	पृष्ठ
१	उत्तरदाताको उमेरगत र सन्तान संख्या विवरण	२४
२	विवाह गर्दाको महिलाको उमेर	२५
३	धर्म अनुसारको जनसंख्या र सन्तान संख्या अध्ययन	२७
४	पेशा अनुसारको जनसंख्या र सन्तान संख्या विवरण	२७
५	प्रति महिना प्रति महिलाको आय	२८
६	पहिलो बच्चा जन्माउँदा महिलाको उमेर	३०
७	जन्मान्तर सम्बन्धी विवरण	३१
८	परिवार नियोजनको साधन, विधि बारेमा साक्षरता आधारमा जानकारी	३१
९	गर्भावस्था सम्बन्धी धारणा	३२
१०	सुरक्षित मातृत्व गोष्ठीमा सहभागी विवरण	३५
११	गर्भवती स्वास्थ्य परीक्षण विवरण	३५
१२	सन्तान जन्माउनुमा परिवारको भूमिका	३६
१३	गर्भावस्था र सुत्केरी अवस्थामा महिलाहरूले भोग्नु परेको समस्या	३७
१४	बढी सन्तान जन्माउँदा परिवारमा भोग्नु परेको समस्या	३८

चित्र सूची

चित्र	विवरण	पृष्ठ
१	अवधारणागत ढाँचा	२०
२	सन्तान जन्माउने उपयुक्त उमेर अध्ययन	२६
३	साक्षरताको अवस्था सम्बन्धी विवरण	२९
४	सुत्केरी बारे जानकारी सम्बन्धी विवरण	३३
५	गर्भावस्था र सुत्केरी अवस्थमा खानपिन सम्बन्धी विवरण	३३
६	परिवारका सदस्यहरूले गर्भावस्था र सुत्केरी अवस्थामा हेरचाह विवरण	३४

संक्षेपिकरणको सूची पत्र

एम.एड	: मास्टर डिग्री अफ एजुकेशन
क्र.सं.	: क्रमसङ्ख्या
गा.पा.	: गाउँपालिका
गा.वि.स.	: गाउँ विकास समिति
जि.शि.का.	: जिल्ला शिक्षा कार्यलय
नं.	: नम्बर
वि.सं.	: विक्रम सम्वत्
रु.	: रुपौँया
स्था.	: स्थापना
त्रि.वि.वि.	: त्रिभुवन विश्व विद्यालय
B.I.M.I.	: Brand Indicators for Message Identification
C.D.P.S	: Communication Data Processing System
CBS	: Central Bureau of Statistcs
F.A.D.	: Flavin Adenine Dinucleotide
K.C.	: Khatri Chheri
M.Ed.	: Master Degree of Education
P.	: Page
P.P.	: Published Page
PAN	: Permanent Account Number
Pop. Ed	: Population Education
QAA	: Quality Assurance Agency
T.U.	: Tribhuwan University
UNICEF	: The United Nations Children's Fund
V.D.C.	: Village Development Committee
Vol.	: Volume
W.H.O.	: World Health Organization
WWW	: World Wide Web